بررسی تاثیر نهضت سربداران بر جامعه ایران با رویکرد دین‌مداری، عدالت محوری، مردم‌گرایی

محمد جهانگیری[۱]، محمدرضا آقاجانی[۲]
مهتاب عشقی عراقی[۳]، همایون عرب[۴]

چکیده

تاثیر نهضت سربداران بر جامعه ایران تااندازه‌ای چشمگیر بود که نهضت شیعی سربداران که در دوران فترت پس از مرگ ابوسعید بهادرخان، واپسین ایلخان مقتدر مغول،شکل گرفتـه از جمله رخدادهای مهم و تاثیرگذار در درازنای تاریخ سرشار از فراز و نشیب ایـران اسـت. نهـضت سربداران را باید ترقی خواهانه دانست زیرا جنبش مزبور قشرهای وسـیع تولیـد کننـدگان را در بر گرفت و آنان را به مبارزه مسلحانه بخاطر منافع اجتماعی خویش علیه بهره کـشی فئـودالی و فاتحان بیگانه دعوت کرد. تحقیق حاضر از نوع کاربردی و از نظر روش، پیمایـشی-تحلیلـی مـی باشد. ازدوروش«تحلیل توصیفی» و «تحلیل استنباطی»، آزمونهای فریدمن، کـوکران، و آزمـون ناپارامتریک، برای تجزیه و تحلیل داده‌هـا اسـتفاده شـده اسـت بـرای طبقـه‌بنـدی اطلاعـات و محاسبه متغیرها و تجزیه و تحلیل آنها از نرم افزار Spss کمک گرفته شده اسـت اسـت. انجـام تحقیق در چارچوب استدلالات قیاسی- استقرایی اسـت. بـرای گـردآوری داده‌هـا از پرسـشنامه محقق ساخته استفاده شد. پایایی پرسشنامه ۰/۸۱ از طریق آلفای کرانباخ بدست آمـده اسـت و نتایج نشان داد که: بین نهضت سربداران و عدالت محوری رابطه معنادار و موثر وجود دارد.بـین نهضت سربداران و دیـن مـداری رابطـه معنـا دار و مـوثر وجـود دارد.بـین نهـضت سـربداران و مردم‌گرایی رابطه معنا دار و موثر وجود دارد.

واژگان کلیدی: نهضت سربداران، دین مداری، مردم گرایی، عدالت محوری

---

۱. دانشگاه آزاد واحد اراک
۲. دانشگاه آزاد واحد اراک
۳. دانشگاه آزاد واحد اراک
۴. دانشگاه آزاد واحد اراک

مقدمه

نهضت شیعی سربداران که در دوران فترت پس از مرگ ابوسعید بهادرخان، واپسین ایلخان مقتدر مغول، شکل گرفته از جمله رخدادهای مهم و تاثیرگذار در درازنای تاریخ سرشار از فراز و نشیب ایران است. مورخان سالروز آغاز این نهضت را تقریبا در همین ایام یعنی۲۴ تیر ماه دانسته‌اند.در نیمه‌ی اول قرن هشتم، که حکومت مغول پس از قتل عام‌های وسیع چنگیز و هولاکو مردم ایران را به یأس و ذلت و ضعف تسلیم کرده بود و یاسای چنگیز قانون بود و شمشیر دژخیمی مجری قانون، و خان‌های مغولی و صحراگردان و افسران و رؤسای طوایف مغولی، هر یک منطقه‌ای را به صورت اقطاع یا تیول در چنگ خود گرفته بودند و با قساوت هولناکی دهقانان را برده‌وار به بند کشیده بودند و در شهرها نیز علمای مذهب یا در خدمت حکام مغول در آمده بودند و خلق را به نام «مذهب حقه سنت و جماعت»، به تسلیم و رضای در برابر حکام مسلمان شده‌ای می‌خواندند که همچنان چنگیزی مانده بودند و تنها برای ارضای احساسات دینی مسلمین! در ازای نابودکردن تمدن و ایمان و اخلاق و جامعه و هستی مسلمین، ختنه می‌کردند (راوندی،۱۳۵۴،ص۶۸-۹۹).آرمان سربداران ریشه گرفته از آموزه‌های شیعی و تااندازه‌ای عرفانی بود. آنچه روشن است، مکتب تشیع تبلیغ شده به توسط شیخ خلیفه و شیخ حسن جوری بود که انگیزه روانی برای سربداران ایجاد کرد. بایسته یادکرد است شماری از مورخان چون پطروشفسکی، نویسنده کتاب نهضت سربداران خراسان، بر آن باورند که «شیخ خلیفه به معنی واقعی کلمه صوفی نبود. شاید فقط از جملات و اصطلاحات اهل تصوف و شکل ظاهر سازمان اخوان الصفا به منظور تبلیغ و تدارک مقدمات خروج علیه ستمگران استفاده می‌کرد.» مردم‌گرایی آنان از این نکته مستفاد می‌شود که حاکمان سربداری از سویی موروثی برتخت نمی‌نشستند و از دیگر سوی، نه تنها از میان اشراف انتخاب نمی‌شدند بلکه از هر قشر و صنفی می‌توانستند در صورت ابراز لیاقت بر تخت حکومت برنشینند و یا به مقامات بالادست یابند. (ویلاس و همکاران،۱۹۳۶،ص۱۲۴-۱۳۳[۱])وجود پیشوایان و سپهسالارانی متعدد چون ای‌تیمور محمد که غلامی بیش نبود، کلواسفندیار که پیشه وری ساده بود، کلو ابوبکر نداف که رئیس صنف ندافان سمرقند بود، یحیی کرابی که نوکر یکی از بزرگان سربداری به شمار

۱ . veilaS bO

می‌آمد، پهلوان حیدر که قصاب بود و.... در میان بزرگان سربداری بر درستی این مدعا گواه است (سمرقندی،۱۳۵۳،ص۱۴۴).عدالت محوری نسبی سربداران نیز آشکار است (کشاورز، ۱۳۵۱، ص۲۵). ابن بطوطه، جهانگرد مشهور عرب، در سفرنامه خویش در این باره چنین آورده است: «آیین عدالت چنان در قلمرو آنان رونق گرفت که سکه‌های طلاو نقره در اردوگاه ایشان روی خاک می‌ریخت و تا صاحب آن پیدا نمی‌شد کسی دست به سوی آن دراز نمی‌کرد.»کاهش چشمگیر خراج از ۶۰ درصد کل محصول به ۳۰ درصد نیز نشانی دیگر از عدالت محوری اینان است. در همین راستا، دولتشاه سمرقندی در تذکره خویش آورده است که در عصر علی موید، آخرین امیر سربدار، «از رعایا ده سه به جنس گرفتی و به یک دینار دیگر تعرض نرسانیدی.» (راماز و همکاران، ۱۹۳۵، ص۲۵-۳۲)[1] به تعبیر پطروشفسکی، استقرار مساوات در حقوق و ثروت ادعای اصلی دست‌کم گروهی از افراطیان سربداران را تشکیل می‌داد.نیازمند یاد کرده است: در حکومت سربداری مردم می‌توانستند بدون دعوت و اجازه در مجلس شهریار حاضر شوند و درباره افعال او بحث کنند و وی را محکوم نمایند و ظاهرا در خانه امیر، حاجب و دربانی نیز وجود نداشت(حقیقت،۱۳۶۳،ص۶۹) .دین مداری سربداران نیز چشمگیر است. برابر با تاریخ، از آغاز پیدایش دولت سربداران دو رئیس وجود داشت یکی روحانی و دیگری سیاسی. اینان این روند را تا پایان دوران حیات سلسله سربداری با فراز و نشیب هایی ادامه دادند. سربداران یاسای مغولی را کنار نهادند و به تقریب سعی کردند در پیشبرد امور برابر شرع عمل کنند چنان که عوارضی را که مطابق موازین شرع نبود لغو کردند.

تاثیر نهضت سربداران

اهمیت نهضت سربداران را ازچند جهت می‌توان تبیین کرد:

الف: اینان پس از برافتادن دولت شیعی مذهب بویهی به توسط سلجوقیان سنی مذهب، نخستین گروه شیعی بودند که به قیام دست یازیدند و تشکیل حکومت دادند.

ب: به تقریب در درازنای تاریخ کهن ایران، حکومت‌ها در بیشتر مواقع بر پایه قدرت ایلی و عشیره‌ای شکل گرفته‌اند. جنبش‌های مردمی نیز در تاریخ ایران اندک شمارند. اما قیام

---

۱ . ramaS ednak at al

سربداران جنبشی کاملامردمی بود که بدون یاری جستن از حمایت‌های قبیله‌ای شکل گرفت و توانست به حکومت نیز دست یابد.

ج: ادامه حیات سلسله‌های حاکم در ایران همواره بر پایه انتقال موروثی قدرت استوار بود. اما حکومت سربداران هیچگاه این ویژگی را به خویش ندید و انتصاب حاکم به گونه‌ای انتخاب ازسوی مردم انجام می‌شد. شاید بتوان گفت نوعی دموکراسی مردمی در میان سربداران حاکم بود. تاثیر نهضت سربداران بر جامعه ایران تااندازه‌ای چشمگیر بود. افکار سربداری در نواحی ساحلی دریای مازندران، گیلان و مازندران، رواج فراوان یافت. حکومت شیعی مرعشیان مازندران در واقع تقلیدی بود از حکومت سربداران خراسان. حکومت سادات کیایی گیلان نیز در واقع با الهام از سربداران خراسان موجودیت یافت. نهضت سربداران در کرمان نیز منعکس شد. پهلوان اسد بن طوغان شاه در راس نهضت سربداران کرمان قرار گرفت و به مبارزه با حاکمان مظفری پرداخت، هرچند که سرانجام مقاومت دلیرانه کرمانیان شکسته شد و پهلوان اسد سر به دار داد. در فرارود نیز گروه هایی با آمال سربداران خراسان تحرکاتی نمودند اما حرکتشان با موفقیت همراه نشد. به عنوان یک نتیجه می‌توان گفت تمام نهضت‌هایی که در سده هشتم هجری در ایران وقوع یافت، از لحاظ ترکیب اجتماعی و معتقدات و تمایلات، به نهضت سربداران خراسان نزدیک و تااندازه‌ای انعکاس جنبش مزبور بود

مروری بر ادبیات و پیشین تحقیق

در فاصله بین سالهای ۱۳۲۰ و ۱۳۳۰ میلادی بخش شرقی خراسان (ناحیه هرات) در تصرف ملوک هرات از سلاله کرت بود و از سال ۱۳۱۸ میلادی (۷۱۸ هجری) امتیازات مهمی بدست آورده بود. دیگر بخش‌های خراسان (نواحی نیشابور و مرو و بلخ) همچنان توسط ایلخانان در خراسان اداره می‌شد. وضع اقتصادی خراسان سخت وخیم بود و بسیاری از نواحی آن بر اثر تهاجم و غارت شاهزاده یساور جغتایی که چند تن از امیران محلی نیز به وی پیوسته بودند ویران گشته بود.(۱۳۱۶-۱۳۱۷ میلادی ،۷۱۶-۷۱۷ هجری).ایلخان ابوسعید بهادرخان امیر شیخعلی را به حکومت خراسان برگزید و خواجه علاءالدین محمد هندو صاحب دیوان محلی را به وزارت وی معین کرد. اقدامات هندوی وزیر نتایج نیک به بار آورد ولی اقدامات وی کافی نبود و از ستمگری‌های بزرگان صحرانشین مغول و ترک به رعایا ممانعت نکرد. اعیان مغول و

ترک در خراسان بسیار مقتدر بودند. به ویژه امیران طایفه اویغور(تـرک زبـان) و طایفـه مغـولی اویرات نفوذ فراوان داشتند.نیرومنـدترین سـران ملـک‌الطوایـف خراسـان عبـارت بودنـد از:امیـر شیخعلی جانشین ایلخان که فرزند امیرعلی قوشچی بود،رییس طایفه اویرات، امیـر ارغونـشاه از قبیله جانی‌قربانی که نواحی نیشابور و طـوس و مـشهد و ابیـورد و غیـره را بـه تـصرف خـویش درآورده بود،امیر عبدالله مولایی صاحب قهستان؛ امیرمحمـود اسـفراینی صـاحب اسـفراین؛امیر محمد توکل که او نیز از طایفه جانی قربانی بود.این فئودالهای بزرگ هریـک دارای دسـته‌هـای نیرومند لشکری بودند و خود را تقریبا مستقل و مجزا از حکومـت مرکـزی میدانـستند. پـس از مرگ ایلخان ابوسعید جنگ داخلی بین خان‌هـا و امیـران فئـودال شـدت یافـت و خودسـری و ستمگری آنان افزون گشت، سرانجام امیـران خراسـان در آغـاز سـال ۷۳۷ هجـری (بهـار سـال ۱۳۳۶ میلادی) طوغای تیمورخان را به ایلخانی برگزیدند. هجوم مغولان به رهبـری چنگیـز بـه ایران و در پی آن تشکیل سلسله ایلخانی در ایران بسی خونبار و غـم انگیـز بـود، در طـی ایـن یـورش دهـشتناک، شـهرهای آبـاد ایـران بـویژه در منـاطق خـاوری سرنوشـتی جـز ویرانـی نیافتند. ۳۳هجوم هلاکوخان، موسس سلسله ایلخانی به بغداد، شهر افسانه های هزار و یک شب، که به سقوط خلافت هفتصدساله عباسی انجامید، به مانند دیگر حمله‌های مغولان با خـونریزی، ایلغار و ویرانی همراه بود. اما تصرف بغداد نتیجه‌ای دیگر هم در پی داشت و آن رشـد روزافـزون تشیع بود که در پی سقوط پشتیبان اصلی تسنن یعنی خلافت عباسی رخ نمود. برابر بـا تـاریخ، در این روزگار در سراسر دنیای اسلام پیروان تشیع با سود جستن از خلانبـودن قـدرت مـذهبی مخالف، بر فعالیت‌های خویش افزودند. در ایران زمین که بـسیاری از مردمـان آن از دیربـاز دل بسته خاندان علـی(ع) بودنـد نیـز تـشیع روز بـه روز بـر گـستره نفـوذ خـویش افـزود. بیـشتر طریقت‌های عرفانی و متصوفه نیز با شیعیان هم آوا گشتند. در یک کلام مـی‌تـوان گفـت عهـد فرمانروایی ایلخانان با رشد تشیع و نزدیکی تقریبی تصوف به آن همراه شد.براساس آنچه اسـناد و منابع تاریخی هویدا می‌سازند، در خراسان که از سالیانی بسیار دور پایگاه عمده تشیع بود نیـز این روند شدتی دو چندان یافت. از این رهگذر، عالمی به نـام شـیخ خلیفـه و در پـی او شـاگرد نامدارش، شیخ حسن جوری، به تبلیغ مرام خویش که الهام گرفته از تشیع و تااندازه‌ای مکاتـب عرفانی بود پرداختند.اوج فعالیت اینان در منطقه بیهـق، سـبزوار و نیـشابور بـود. شـیخ حـسن جوری کوشید تا پیروان خویش را متحد نماید و سازمان آنان را مرتب کند. به این ترتیب زمینه

برای قیام در آستانه فراهم شدن و منفجر شدن بشکه باروت تنها منتظر یک جرقه بود. رفتار ناهنجار یک ایلچی مغول کاسه صبر رالبریز و طغیانی که از مدتها پیش انتظارش می‌رفت راتسریع کرد.خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی درجامع التواریخ و فصیحی خوافی درمجمل فصیحی نوشته‌اند که ۵ ایلچی مغول در خانه ۲ برادر از مردم قریه باشتین سبزوار منزل کردند و از ایشان شراب و شاهد طلبیدند و لجاج نمودند و بی حرمتی نمودند. وقتی که ایلچیان مست شدند کار فضیحت را به جایی رساندند که عورات ایشان را خواستند. دو برادر گفتند دیگر تحمل این ننگ را نخواهیم کرد.بگذار سر ما به دار برود. شمشیر از نیام برکشیدند، هر ۵ مغول را بکشتند. این حرکت آنان مورد حمایت باشتینیان ودراندک زمانی مردم نواحی اطراف قرار گرفت که مرید شیخ حسن جوری بودند.برابرگفته تاریخ نگارانی چون دولتشاه، حافظ ابرو، خواندمیر، شبانکاره‌ای و مرعشی اینان نام خود را سربداران نامیدند، به آن معنی که سربه دار می‌دهند اما سرمذلت فرود نخواهند آورد.به این روی،نهضت سربداران برپا شد. اینان دراندک زمانی یارای آن یافتندتا حکومتی هرچند کوچک دربخش هایی ازخراسان بزرگ وحتی گرگان و مازندران تشکیل دهندوچنان توانمندی نشان دادندکه تاروزگار فرمانروایی تیمورلنگ به حیات خویش ادامه دادند.واکاوی منابع تاریخی مرتبط با آن دوران مورخ رابه این نکته رهنمون می‌سازدکه مردمی بودن،عدالت گستری ودین مداری دراندیشه سربداران بویژه درسال‌های نخستین قدرت یابی آنان واجدجایگاهی والاویژه بود.

فرضیات تحقیق

۱. دین مداری در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر است.
۲. عدالت محوری در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر است.
۳. مردم گرایی در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر است.

روش تحقیق

تحقیق حاضر یک تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی است. و همچنین پژوهش حاضر از نوع کاربردی می‌باشد. جهت بالا بردن اعتبار تحقیق با استفاده از روش نمونه گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شد. در این تحقیق ابزار جمع آوری داده‌ها شامل یک پرسشنامه محقق ساخته

می‌باشد. رای سنجش میزان روایی طرح پرسشهای مطرح شده، پرسشنامه دراختیار چند نفـر از اساتید فن گذاشته شدند با جمع‌بندی نظرات آنان سـؤالات انتخـاب شـده، ویـرایش گردیـده و قابلیت اجرا را کسب نمودند. برای تعیین پایایی پرسشنامه تحقیق حاضر پرسشنامه‌ها دربین۳۰ نفراز آزمودنی‌ها اجرا گردید و پایایی پرسشنامه ۰/۸۴درصـد از طریـق تکنیـک آلفـای کرونبـاخ بدست آمد.برای توصیف صفات کیفی به محاسبه درصد و توزیع فراوانی و درصد تجمعی، بـرای توصیف صفات کمی به محاسبه شاخص های مرکزی و پراکندگی (میـانگین،انحراف اسـتاندارد، خطای معیار میانگین،دامنه تغییرات، چولگی وکشیدگی) از نـرم افـزار SPSS پرداختـه شـد و برای تعیین نرمال بودن نمرات از آزمون فریدمن، آزمون کوکران استفاده شد.

یافته ها

تجزیه و تحلیل داده ها

۱. عدالت محوری در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر است.

وضعیت فرضیه	سطح معنی داری	درصد مشاهده	تعداد	گروه بندی	گروه
تایید	۰,۰۰۰	۰,۰۷ ۰,۹۳	۶ ۸۴	<-۳ > ۳	۱ ۲

وضعیت فرضیه	سطح معناداری	درصد مشاهده شده	تعداد	گروه بندی	گروه	فرضیه ۱
تایید	۰,۰۰۰	۰,۰۷ ۰,۰۹۳	۶ ۸۴	<-۳ >۳	۱ ۲	عدالت محوری
تایید	۰,۰۰۲	۰,۳۳ ۰,۶۷	۳۰ ۶۰	<-۳ >۳	۱ ۲	قانون

نتایج آزمون فریدمن برای رتبه بندی تاثیرگذاری عدالت محوری

رتبه	رتبه میانگین	عوامل موثر
۱	۳,۶۰	قانون
۲	۲,۲۳	عدالت محوری

تحلیل فرضیه دوم

۲- دین مداری در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر است.

وضعیت فرضیه	سطح معنی داری	درصد مشاهده	تعداد	گروه بندی	گروه
تایید	۰,۰۰۰	۰,۷۰ ۰,۹۳	۶ ۸۴	<-۳ > ۳	۱ ۲

وضعیت فرضیه	سطح معناداری	درصدمشاهده شده	تعداد	گروه بندی	گروه	فرضیه های فرعی ۲
تایید	۰,۰۰۰	۰,۰۰۰ ۱,۰۰ ۱,۰۰	۰ ۹۰ ۹۰	-<۳ >۳	۱ ۲	شیعه
رد	۰,۰۸۹	۰,۳۳ ۰,۶۷	۳۰ ۶۰	-<۳ >۳	۱ ۲	سنی

نتایج آزمون فریدمن برای رتبه بندی تاثیر دین مداری

رتبه	رتبه میانگین	عوامل موثر
۱	۲,۸۰	سنی
۲	۱,۵۳	شیعه

تحلیل فرضیه سوم:

۳- مردم گرایی در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر است.

وضعیت فرضیه	سطح معنی‌داری	درصد مشاهده	تعداد	گروه بندی	گروه
تایید	۰,۰۰۰	۰,۲۷	۲۴	<-۳	۱
		۰,۷۳	۶۶	>۳	۲

وضعیت فرضیه	سطح معناداری	درصد مشاهده شده	تعداد	گروه بندی	گروه	فرضیه های فرعی ۳
تایید	۰,۰۰۱	۰,۰۹	۴۲	<-۳	۱	مردم گرایی
		۰,۸۶	۴۸	>۳	۲	
تایید	۰,۰۰۰	۰,۰۷	۶	<-۳	۱	پیشوایان
		۰,۹۳	۸۴	>۳	۲	

نتایج آزمون فریدمن برای رتبه بندی تاثیر مردم گرایی

رتبه	رتبه میانگین	عوامل موثر
۲	۱,۲۳	پیشوایان
۱	۱,۷۷	مردم گرایی

رتبه بندی عوامل اصلی تاثیرگذار برجامعه ایران

رتبه	رتبه میانگین	عوامل موثر
۳	۱,۹۳	عدالت محوری
۲	۲,۰۰	مردم گرایی
۱	۲,۰۷	دین مداری

رابطه جامعه ایران و عدالت محوری

	عدالت محوری درنهضت سربداران برجامعه ایران موثر است		عدالت محوری درنهضت سربداران بر جامعه ایران موثر نیست		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
جامعه ایران	۲۶	۱۷	۱۰	۷	۳۶	۲۴
جمع	۱۱۴	۷۵	۳۶	۲۵	۱۵۰	۱۰۰

رابطه جامعه ایران و مردم گرایی

	مردم گرایی در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر است		مردم گرایی در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر نیست		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
مردم‌گرایی	۲۸	۱۹	۸	۵	۳۶	۲۴
جمع	۱۲۱	۸۲	۲۹	۱۸	۱۵۰	۱۰۰

رابطه جامعه ایران و دین مداری

	دین مداری در نهضت سربداران برجامعه ایران موثراست		دین مداری در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر نیست		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
دین‌مداری	۲۹	۱۹	۷	۵	۳۶	۲۴
جمع	۱۰۹	۷۲	۴۱	۲۸	۱۵۰	۱۰۰

نتیجه‌گیری

به عنوان یک نتیجه می‌توان گفت تمام نهضت‌هایی که در سده هشتم هجری در ایران وقوع یافت، از لحاظ ترکیب اجتماعی و معتقدات و تمایلات، به نهضت سربداران خراسان نزدیک و تااندازه‌ای انعکاس جنبش مزبور بود. نهضت سربداران را باید ترقی خواهانه دانست زیرا جنبش مزبور قشرهای وسیع تولید کنندگان را در بر گرفت و آنان را به مبارزه مسلحانه بخاطر منافع اجتماعی خویش علیه بهره کشی فئودالی و فاتحان بیگانه دعوت کرد جنبش سربداران در قرن هشتم هجری از حدود خراسان و کومش (قومس) و گرگان تجاوز کرد و در سمرقند و کرمان و دیگر شهرها قیامهایی در دوره تیمور گورکانی به وقوع پیوست که به اسم سربداران خوانده شده است.

فرضیه اول: عدالت محوری در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر است در آزمون فریدمن هر چقدر میانگین رتبه‌ها کوچک تر باشد اهمیت آن متغییر بیشتر است.:در این آزمون به دلیل اینکه سطح معناداری کمتر از ۵ درصد است و عدالت محوری و قانون دارای رتبه های متفاوت‌اند. در آزمون فریدمن هر چقدر میانگین رتبه‌ها کوچک تر باشد تاثیرگذاری عدالت محوری از قانون بیشتر است و عدالت محوری دارای رتبه بهتری است.

فرضیه دوم: دین مداری در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر است.در آزمون فریدمن هر چقدر میانگین رتبه‌ها کوچک تر باشد اهمیت آن متغییر بیشتر است. در این آزمون به دلیل اینکه سطح معناداری‌ها کمتر از ۵ درصد است و شیعه و سنی دارای رتبه های متفاوت‌اند. در آزمون فریدمن هر چقدر میانگین رتبه‌ها کوچک تر باشد تاثیرگذاری شیعه از سنی بیشتر است و شیعه دارای رتبه بهتری است.

فرضیه سوم: مردم گرایی در نهضت سربداران بر جامعه ایران موثر است.در آزمون فریدمن هر چقدر میانگین رتبه‌ها کوچک تر باشد اهمیت آن متغییر بیشتر است در این آزمون به دلیل اینکه سطح معناداری‌ها کمتر از ۵ درصد است و پیشوایان و مردم گرایی دارای رتبه‌های متفاوت‌اند. در آزمون فریدمن هر چقدر میانگین رتبه‌ها کوچک تر باشد تاثیرگذاری پیشوایان از مردم گرایی بیشتر است و پیشوایان دارای رتبه بهتری است.

منابع

۱. ای. پ. پطروشفسکی. **نهضت سربداران خراسان**. ترجمه: کشاورز،کریم، انتشارات پیام، ۱۳۵۱، ص۲۵.

۲. راوندی، مرتضی ، **تاریخ اجتماعی ایران**، تهران، ۱۳۵۴،ص۶۸-۹۹.

۳. **تاریخ ایران از زمان باستان تا امروز**، ا. آ. گرانتوسکی - م. آ. داندامایو، مترجم، کشاورزی، کیخسرو، ناشر: مروارید ۱۳۸۵،ص۴۵-۸۷.

۴. مرتضوی، منوچهر، **مسائل عصر ایلخانان**، تبریز، انتشارات دانشگاه، بهمن ۱۳۵۸، ص ۳۱۲ به بعد

۵. حقیقت، عبدالرفیع،**تاریخ جنبش سربداران و دیگر جنبش‌های ایرانیان در قرن هشتم هجری**، تهران: انتشارات علمی، چاپ دوم خرداد۱۳۶۳،ص۶۹.

۶.سمرقندی،کمال‌الدین عبدالرزاق، **مطلع السعدین و مجمع بحرین**، به اهتمام عبدالحسین نوائی، تهران، کتابخانه طهوری، ۱۳۵۳، ص ۱۴۴.

۷. ramaS ednak-v hciveruG O.M.A yovossalK ebrob ۱۳۶۵-۱۳۶۶ .gg // idurT ib-lbib.lbup.soG RSS.ZU , I.T , tnekhsaT ,۱۹۳۵, .s ۲۵-۳۲

۸. veilaS bO.P hkakbihso , htinnehsupod .M.A mehciveruG v oge tats "e" yovossahkO ebrob v ednakramaS v ۱۳۶۵-۱۳۶۶ .gg" idur T-tsradusoG yonnev yonhcilbup iketoilbib RSS.ZU , mot I,// yinrutaretiL natsikebzU ",۱۹۳۶. .S.nK ۱۲۴-۱۳۳